

UOT 330.34: 338.242
JEL O31:L2

ABBASOV N.R., doktorant
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu
namig.abbasov@gmail.com

AZƏRBAYCANDA İNNOVASIYA POTENSİALI VƏ ONUN REALLAŞDIRILMA İMKANLARI

Xülasə

Dünya iqtisadiyyatının inkişafının müasir mərhələsində dövlətin iqtisadi gücünün və rəqabət qabiliyyətinin güclənməsini innovasiyalı iqtisadi artım təmin edir. Lakin ölkədə bu günə kimi innovasiya fəaliyyəti iqtisadi artımı təmin edən əsas amil kimi çıxış etmir və ölkədə iqtisadi artım təbii resursların ixracı hesabına baş verir, bu da ölkə iqtisadiyyatını dünya bazarında xammal məhsullarının qiymətindən asılı vəziyyətə salır və ölkədə digər sahələrin inkişafı geridə qalır. Bu baxımdan məqalə ölkəmizdə innovasiyalı iqtisadi artım problemlərinə və onların həlli istiqamətlərinə həsr edilmişdir. Burada, Azərbaycanın innovasiyalı iqtisadi artım potensialı, onun reallaşdırılmasında mövcud olan problemlər və bu problemlərin aradan qaldırılması üzrə həll istiqamətləri şərh edilmiş, nəticə və təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: innovasiya, iqtisadi artım, innovasiya potensialı, innovasiya potensialının reallaşdırılması problemləri, problemlərin həll istiqamətləri.

GİRİŞ

İnsan cəmiyyəti özünün inkişaf səviyyəsi ilə XX əsrin sonlarında postsənaye iqtisadiyyatına daxil oldu, burada əsas inkişaf istiqamətləri informasiya texnologiyaları, kompyuterləşdirilmiş sistemlər, innovasiya texnologiyalarına əsaslanan yüksək texnologiyaların istehsalı, müxtəlif sahələrin fəaliyyətlərinin innovasiyalı təşkili hesab edilir. Postsənaye iqtisadiyyatının yaradılmasının axıncı mərhələsi innovasiyalı iqtisadi artıma nail olmaqdır, bu baxımdan Azərbaycanın innovasiya potensialı və bu sahədə olan problemlər nəzərdən keçirilmiş və həll istiqamətləri göstərilmişdir. Ümumiyyətlə, "potensial" sözü latın mənşəli söz olub, "potentia" sözündən götürülmüşdür və mənası "imkan", "qüvvə", "gizli imkanlar" deməkdir. İnnovasiya potensialı dedikdə innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan maddi, maliyyə, intellektual, elmi-texniki və digər resursların məcmusu başa düşülür.

İqtisadiyyatın inkişafının innovasiya mərhələsinin əsas hədəfi milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə və dünya təsərrüfat sisteminə səmərəli inteqrasiyasına nail olmaqla, uzunmüddətli perspektivdə ölkədə dinamik sosial-iqtisadi inkişafın davamlılığını təmin etməkdən ibarətdir. Bu baxımdan ölkənin malik olduğu innovasiya potensialının gücləndirilməsi və bu potensialdan kompleks şəkildə səmərəli istifadə edilməsi ilə ölkədə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, istehsal və xidmət sahələrində fəaliyyətin həcmi, keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq və ölkədə yoxsulluğu azaltmaq olar.

Azərbaycanda innovasiyalı inkişaf üçün hələ də lazımi səviyyədə normativ-hüquqi şərait yaradılmayıb, davamlı elmi-texniki siyasət aparılmır, bütöv milli innovasiya sistemi formalaşmayıb və hələ də yeni texnologiyalar iqtisadi inkişafın müəyyən edici amilinə çevrilməyib. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda innovasiyanın inkişafı üçün bəzi işlər görülmüşdür və görülür. Bu işlərin səmərəli həyata keçirilməsi sistemli, koordinasiyalı və kompleks yanaşma tələb edir.

Azərbaycanda innovasiya potensialı və onun reallaşdırılması problemləri

Dünya təcrübəsi göstərir ki, innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi və inkişafı, ölkə iqtisadiyyatının hərtərəfli inkişafına xidmət edir. İqtisadiyyatın inkişafının innovasiya mərhələsinin əsas hədəfi milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə və dünya təsərrüfat

sisteminə səmərəli integrasiyasına nail olmaqla, uzunmüddətli perspektivdə ölkədə dinamik sosial-iqtisadi inkişafın davamlılığını təmin etməkdən ibarətdir. Ümumiyyətlə, ölkənin hər hansı bir fəaliyyət sahəsində innovasiyanı tətbiq etməzdən öncə bu sahənin mövcud innovasiya potensialı müəyyən edilməlidir. Ölkənin innovasiya potensialı aşağıdakı elementlərin məcmusundan ibarətdir[1]: Elmi-kadr potensialı; Elmi-texniki potensial; İqtisadi potensial; İnvestisiya potensialı; Beynəlxalq əməkdaşlıq və təcrübə mübadiləsi imkanları.

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafının əsas istiqamətlərindən birini də innovasiya potensialından səmərəli istifadə etmək olmalıdır. Bu baxımdan ölkənin gələcək sosial-iqtisadi inkişafı, onun innovasiyalı iqtisadi artıma nail olmasından, yüksək texnologiyalı sənaye sahələrinin yaradılmasından, əmək və maliyyə ehtiyatlarının artırılması və səmərəli istifadəsindən asılıdır. Ancaq səmərəli elmi biliklərin əldə edilməsi və uğurlu elmi-tədqiqat işlərinin aparılması şəraitində ölkəmiz istehsalat elmi-texniki tərəqqinin nəticələrini tətbiq edə bilər. Əsasən, elmi biliklərin əldə edilməsində elm sahəsində çalışan işçilər həlledici rol oynayır. Elmi işçilərin hazırlanması, inkişaf etmiş və yeni sənaye ölkələrində elmi-texniki siyasətdə önəmli yer tutur. İstənilən ölkənin elmi-kadr potensialı innovasiya prosesinin bütün mərhələlərində əsas elementlərdən biri kimi iştirak etməklə, fundamental və tətbiqi tədqiqatların əsasını təşkil edir. Bu baxımdan Azərbaycanda elmin əsas göstəricilərinə nəzər salaq. Dövlət Statistika komitəsinin məlumatlarına əsasən 2017-ci ildə respublika üzrə tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sayı 137, bu işlərlə məşğul olan heyətin sayı isə 20580 nəfər təşkil etmişdir [2]. Azərbaycanda elmi-tədqiqat müəssisələri həm fundamental, həm də tətbiqi tədqiqatlar aparır. Fundamental tədqiqatlar, əsasən, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının institutları tərəfindən təbiət, texniki, humanitar elmləri sahəsində aparılır. Azərbaycanda 2017-ci ilin statistik göstəricilərinə əsasən 73 akademik, 113 muxbir üzv olmuşdur. Qeyd edilən ildə respublikada tədqiqat və işləmələrlə məşğul olan elmlər doktorlarının sayı 1414 nəfər, fəlsəfə doktorlarının sayı isə 6243 nəfər olmuşdur. 2017-ci il üzrə dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclər 109.8 milyon manat olmuş və bu rəqəm dövlət büdcəsi xərclərinin 0.6%-ni, ÜDM isə 0.2%-ni təşkil etmişdir, müqayisə üçün qeyd edim ki, bu göstərici Belarussiyada (ÜDM-da faiz payı) 0.7%, Ukraynada 0.9%-dir.

Dünya Bankının hazırladığı "Dünya İnkişafı 2019" hesabatında, İnsan Kapitalı İndeksi (İKİ) üzrə Azərbaycan 0.6 İKİ xalı ilə 157 ölkə arasında 69-cu yeri tutur, müqayisə üçün qeyd edim ki, 0.88 xalla Singapur 1-ci yeri, 0.79 xalla Avstriya 12-ci yeri, 0.75 xalla Qazaxıstan 31-ci yeri, 0.73 xalla Rusiya 34-cü yer və 0.65 xalla Ukrayna 50-ci yeri tutur. Burada İKİ xalı 0 və 1 rəqəmləri arasında dəyişir. İKİ əmisalı yeni nəsil işçilərin əmək məhsuldarlığının tamamlanmış təhsil və tam sağlamlıq kriteriyaları əsasında hesablanır, əgər işçilər tam sağlamlıq və tam təhsil potensialına çatırsa, onda bu iqtisadiyyatda insan kapitalı indeksi 1-ə bərabər olur[3].

Elmi-texniki potensial dedikdə, ölkənin elm sahəsinə aid kadr, maddi, maliyyə resursları, ictimai, təbii və texniki elm sahələrində əldə olunmuş biliklər, istehsalat təcrübəsinin məcmusu başa düşülür. Həmçinin, elmi-texniki potensialda iqtisadi proseslərin idarə edilməsi üçün informasiyanın toplanması, işlənməsi və verilməsi proseslərini əhatə edən informasiya potensialı da mühüm rol oynayır. Hazırda, Azərbaycan elmi, təhsili və mədəniyyəti geniş integrasiya proseslərinə cəlb olunmuşdur. Son illərdə tədqiqat və işləmələri yerinə yetirən təşkilatların sayında cüzi azalma müşahidə olunmasına baxmayaraq, bu sahədə istifadə olunan əsas vəsaitlərin dəyəri artmışdır. 2000-ci illə müqayisədə 2017-ci ildə dövlət büdcəsindən elmə ayrılan xərclərin həcmi 11.8 dəfə artmışdır. Tədqiqat və işləmələrə çəkilən ümumi xərclər 132.34 milyon manat, daxili xərclər isə 129.87 milyon manat təşkil etmişdir. Tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili xərclər: tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili cari xərclər (128 milyon manat) və tədqiqat və işləmələrə çəkilən əsaslı xərclərdən (1.87 milyon manat) ibarətdir. Tədqiqat və işləmələrə çəkilən xarici xərclər isə 2.468 milyon manat təşkil edir. Daxili xərclərin 108.19 milyon manatı dövlət sektorunun, 10.23 milyon manatı sahibkarlıq sektorunun, 11.45 milyon manat isə ali təhsil sektorunun payına düşür. Tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili cari xərclər işləmələr, tətbiqi tədqiqatlar və fundamental tədqiqatlara çəkilən xərclərdən ibarətdir. Bu xərclərin yarısından çoxunu, daha dəqiq desək 68.84 milyon manatı (53 faiz) fundamental tədqiqatlara çəkilən xərclər təşkil edir. Tətbiqi tədqiqatlar və işləmələrə çəkilən xərclər isə müvafiq olaraq 24.15 milyon manat (18.6 faiz) və 34.99 milyon manat (27 faiz)

təşkil edir [4]. O cümlədən, tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili cari xərclər içərisində layihə-konstruktor və texnoloji işlər 26.49 milyon manat, sınaq nümunələrinin, dəstlərin, məmulatların hazırlanması 8.39 milyon manat, tikinti üçün layihə işləri isə 115.4 min manat təşkil edir.

Respublikamız üzrə innovasiya fəaliyyətinin aspektlərinin qiymətləndirilməsi üçün ilk öncə Azərbaycanda elmə çəkilən xərclərə diqqət yetirmək lazımdır, belə ki, 2017-ci ilin statistik məlumatına əsasən elmi-tədqiqat və təcrübi konstruktor işləri (ETTKİ) sahəsində əsas maliyələşmə dövlət büdcəsi hesabına aparılır, yəni onların 67.2% dövlət büdcəsi, 0.71% büdcədən kənar vəsaitlər, 7.87% sahibkarların və 21.38% isə sifarişçilərin hesabına formalaşmışdır, xarici mənbə vəsaitləri isə 0.07% təşkil etmişdir [5]. Elmi işçilər iqtisadiyyatın bütün sahələrində innovasiyanın hərəkətverici qüvvəsi hesab olunurlar. 2017-ci ilin statistik məlumatına görə, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 137 elmi-tədqiqat müəssisə və təşkilatlarının 89-u elmi-tədqiqat təşkilatı, 39-u ali məktəb müəssisəsinə, 9 isə sahibkarlıq sektoruna məxsusdur. Sahibkarlıq sektoruna məxsus olan təşkilatlardan 3-ü konstruktor agentliyidir. Bu sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələrin əksəriyyəti dövlət və ali təhsil sektoruna aiddir. Sahibkarlıq sektorunda isə cəmi 9 müəssisə tədqiqat və işləmələri yerinə yetirir. Elmi-tədqiqat müəssisələrinin 80 faizi Bakı şəhərində yerləşir ki, bu da elmi-texniki potensialın mərkəzlə region arasında fərqi gətirib çıxarır. Bu baxımdan sahibkarlıq sektorunda və regionlarda elmi tədqiqat və işləmələri həyata keçirən müəssisə və təşkilatların sayının və keyfiyyətinin artırılması üçün düşünülmüş tədbirlər həyata keçirilməlidir.

İstənilən dövlətin iqtisadi potensialını qiymətləndirmək üçün ölkənin əmək ehtiyatları, əsas istehsal və qeyri-istehsal fondları, ÜDM, sənaye və kənd təsərrüfatı məhsullarının həcmi, sənaye, kənd təsərrüfatı istehsalının artımı, enerji, su, mineral-xammal və digər resursların həcmi təhlil edilir. 2017-ci il üzrə Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin mövcud məlumatlarına əsasən, Azərbaycanın iqtisadi potensialını qiymətləndirə bilərik. Beləliklə, bəhs olunan dövrdə Azərbaycanın əmək ehtiyatları 6408.1 min nəfər təşkil etmiş, o cümlədən onlardan 6262.2 min nəfəri əmək qabiliyyətli yaşda əmək qabiliyyətli əhali, 145.9 min nəfəri iqtisadiyyatda məşğul olan əmək qabiliyyətli yaşdan yuxarı şəxslər olmuşdur. İqtisadi fəal əhəlinin cəmi sayı qeyd olunan dövrdə 5073.8 min nəfər, onlardan 251.7 min nəfəri işsizlər olmuşdur.

2018-ci il üzrə ölkənin inkişafını xarakterizə edən əsas makro iqtisadi göstərici olan ümumi daxili məhsul istehsalı 79.79 milyard manata çatmışdır. ÜDM-da neft-qaz sektoru 31.76 milyard manat; qeyri-neft sektoru 41.81 milyard manat; məhsula və idxala xalis vergilər 6.22 milyard manat təşkil etmişdir. Neft-qaz bölməsinin payı ÜDM-un 39.8 %-ni və ümumi ixracın 89.8%-ni təşkil edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2017-ci ildə ölkədə iqtisadiyyatın və sosial sahələrin inkişafına bütün maliyyə mənbələri hesabına 15550.8 milyon manat əsas kapitalla investisiya yönəldilmişdir. Əsas kapitalla qoyulmuş vəsaitin 44.6%-ni daxili investisiyalar, 55.4%-ni isə xarici investisiyalar təşkil etmişdir. 2017-ci ildə əsas kapitalla yönəldilmiş ümumi investisiyaların 7102.2 milyon manatı (45.7%-i) qeyri-neft bölməsinin, 8448.6 milyon manatı (54.3%-i) isə neft bölməsinin inkişafında istifadə edilmişdir.

Azərbaycan Dünya İqtisadi Forumunun hazırladığı "Qlobal rəqabətlik 2018 hesabatı"nda 140 ölkə içərisində 69-cı yeri tutmuşdur. Bu nəticəyə görə ölkəmiz postsovet məkanına daxil olan bəzi ölkələrdən geri qalır, misal üçün bu göstərici üzrə Estoniya 32-ci yeri, Rusiya 43-cü yeri, Gürcüstan 66-cı yeri tutur. 2017-ci ildə Azərbaycan İnsan İnkişafı İndeksində görə 157 ölkə arasında 80-ci yerdə qərarlaşıb. Statistik göstəricilərə nəzər salanda görürük ki, 1995-ci ilə nəzərən 2017-ci ildə Azərbaycan "orta insan inkişafı" qrupu ölkələrini tərk edərək, "yüksək insan inkişafı" kateqoriyasına daxil olub [6]. Qeyd edək ki, İnsan İnkişafı İndeksi adambaşına düşən gəlir, təhsil və səhiyyə səviyyəsi əsas götürülərək hesablanır. Kredit reytingi (country credit rating) 2018-ci ilin iyul ayında "Fitch Ratings" beynəlxalq reyting agentliyi Azərbaycanın uzun müddətli yerli və xarici valyutada reytingini "BB+" qeyri-investisiya səviyyəsində və reyting üzrə proqnozu "Sabit" göstərmişdir [7]. Azərbaycanın az məbləğdə dövlət borcu, cari əməliyyatlar hesabı və icmal büdcəsi üzrə yüksək müsbət saldosu, dövlət borcu üzrə defolt riskinin aşağı olması, habelə neft gəlirlərinin uğurla idarə edilməsi və iqtisadiyyatın getdikcə diversifikasiya olunması ilə bu göstəricini yüksəltmək olar.

Dünya Bankı və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının "Doing Business 2019" hesabatının nəticələrinə əsasən, Azərbaycan sahibkarlıq fəaliyyətini üçün əlverişli şərait reytingində 190 ölkə arasında 25-ci yeri tutur və Azərbaycanda ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb olunması məqsədilə dövlət tərəfindən "acıq-qapı" siyasəti həyata keçirilir.

Dövlətin innovasiya siyasətinin müəyyənəşdirilməsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 04.05.2009-cı il tarixli 255 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya" xüsusi əhəmiyyət kəsb edir [8]. Belə ki, Milli strategiyada innovasiya fəaliyyətini infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, o cümlədən texnoparklar, texnoloji inkubatorlar şəbəkəsinin genişləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd olunanlardan əlavə dünyanın qabaqcıl ölkələrinin də innovasiya sahəsində təcrübəsi mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda iqtisadi artımın innovasiyalı tipinə keçirilməsinə maneçilik törədən bir sıra digər problemlər vardır. Belə ki, Azərbaycanda innovasiya fəaliyyətini, maliyyə-iqtisadi bazar institutlarını, innovasiya infrastrukturalarını, innovasiya fondlarını, sığorta və vençur fondlarını qoruyan və dəstəkləyən dövlətin innovasiya siyasəti yoxdur və Milli İnnovasiya sistemini formalaşdıran qanunvericilik bazası yaradılmamışdır. Ölkəmizdə düzgün innovasiya siyasətinin olmaması səbəbindən müəssisələrin elm-tutumlu məhsul istehsalını həyata keçirməsində, yeni məhsul istehsalında və yüksək texnologiyalara yiyələnmək üçün investisiyaların cəlb edilməsində problemlər yaranır. Bununla yanaşı, elmtutumlu və yüksək texnologiyalı məhsul bazarının tədqiqinin zəifliyi, dövlət tərəfindən maliyyə dəstəyinin zəifliyi, beynəlxalq texnologiya əməkdaşlığının zəif olması və innovasiyanın həyata keçirilməsi və tətbiqi üçün yüksək ixtisaslı kadrların çatışmamazlığı problemi vardır. Azərbaycanda aşağıdakı sahələrdə durğunluqlar və ya onların inkişafında çatışmamazlıqlar mövcuddur.

- İnstitutlar, elmi mərkəzlər, laboratoriyalar, təcrübi-konstruktor işləri və digər elmi-innovasiyalar üzrə təhsil, həmçinin, müasir elmi-təşkilatlar və ictimai təşkilatların bölmələri tərkibində fundamental elmi araşdırmalar sahəsində;
- Ali təhsil müəssisələrinin, həmçinin, təhsil və elmi innovasiya komplekslərinin, müxtəlif elementlərinin innovasiya tsiklində birləşməsi və onların resurs təminatında;
- Tətbiqi elmi-tədqiqat institutlarında, təcrübi konstruktor işləri sahəsində və maliyyə sənaye qruplarında;
- İxtira və kəşflərin patentləşdirilməsi üzrə dövlət sferasında, elmi ideyalar üzrə verilənlər bankında və nou-hoularda;

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanda təhsil sahəsinin inkişaf səviyyəsi müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq lazımi səviyyədə deyil və bu sahənin payı ÜDM-n cəmi 0.2%-i təşkil edir, digər tərəfdən də mövcud biznes strukturları başlanğıc mərhələ olaraq nə innovasiyalı həll, nədəki yeni texnologiyaların tətbiqi ilə lazımi səviyyədə maraqlanmırlar.

Ölkəmizin torpaqlarının 20%-nin işğal altında olması, rəşional iqtisadiyyat və dünya təcrübəsi nöqtəyi nəzərdən ölkəmizdə hərbi sənaye komplekslərində rəqabət üstünlüyü təmin edilməlidir. Çox-şaxəli sənaye iqtisadiyyatı üçün ölkəmizdə lazımi baza formalaşdırılmalı və innovasiyalı iqtisadi artıma gedən yolda ixtisaslı kadr çatışmamazlığı məsələsi həll olunmalıdır. Azərbaycanda ilkin olaraq elm və innovasiyanın yüksəlməsinə əsaslanan rəqabət qabiliyyətli sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalına nail olunmalı, yük daşımalar və nəqliyyat, logistika sahələri innovativ inkişaf etdirilməli və innovasiyalı iqtisadi artıma nail olunmalıdır. Bunun üçün ümumi milli elmi-texniki və innovasiya strategiyasının işlənilib hazırlanması labüddür ki, perspektiv dövr üçün innovasiyalı inkişaf istiqamətləri dəqiq müəyyən edilsin və Azərbaycanın potensial imkanlarından səmərəli istifadə edilsin. Bununla yanaşı Azərbaycan özünün elmi-texniki potensialını qlobal iqtisadiyyata və elmi-texniki məkana inteqrasiya etməlidir. Ölkəmizlə digər inkişaf etmiş ölkələr arasındakı inkişaf fərqlərini azaltmaq üçün, yeni dünya biliklərini və texnologiyalarını mənimsəmək, həmçinin MİS-ni formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək lazımdır.

Azərbaycanda innovasiyalı iqtisadi artım problemlərinin həlli istiqamətləri

Dünya iqtisadiyyatının inkişafının müasir mərhələsində dövlətin iqtisadi gücünün və rəqabət qabiliyyətinin güclənməsini innovasiyalı iqtisadi artım təmin edir. Amma, Azərbaycanda bu günə kimi innovasiya fəaliyyəti iqtisadi artımı təmin edən əsas amil kimi çıxış etmir və ölkədə iqtisadi artım təbii resursların ixracı hesabına baş verir, bu da ölkə iqtisadiyyatını dünya bazarında xammal məhsullarının qiymətindən asılı vəziyyətə salır və ölkənin inkişafında digər sahələr geridə qalır və bu hal Azərbaycanda mövcud olan innovasiya potensialına mənfi təsir göstərir. Azərbaycanda innovasiyalı inkişaf üçün hələ də lazımi səviyyədə normativ-hüquqi şərait yaradılmayıb, davamlı elmi-texniki siyasət aparılmır, bütöv milli innovasiya sistemi formalaşmayıb və hələ də yeni texnologiyalar iqtisadi inkişafın müəyyən edici amilinə çevrilməyib. Bu cür təbii resursların ixrac üstünlüyünə əsaslanan iqtisadi model təkmilləşdirilərək dəyişdirilməlidir. Onuda qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda innovasiyanın inkişafı üçün bəzi işlər görülmüşdür və görülür. Bu işlərin səmərəli həyata keçirilməsi sistemli, koordinasiyalı və kompleks yanaşma tələb edir. Bu sahədə aktual problemlərdən biridə innovasiyalı iqtisadi inkişaf konsepsiyasının işlənilməsidir. Bu baxımdan, fikrimcə innovasiyalı iqtisadi inkişaf konsepsiyasının inkişaf istiqamətləri aşağıdakı kimi olmalıdır:

- Azərbaycanda düzgün innovasiya strategiyası və siyasətinin həyata keçirilməsi;
- Milli innovasiya sisteminin formalaşmasının tamamlanması və təkmilləşdirilməsi;
- İnnovasiya fəaliyyətini tənzimləmək üçün normativ-hüquqi bazanın formalaşması;
- İnnovasiya sahəsində maliyyə təminatı məsələlərinin həll edilməsi;
- Milli iqtisadiyyatın innovasiyalı inkişafı üçün xarici texnika, texnologiya və təcrübələrin cəlb edilməsi məqsədi ilə Xüsusi İqtisadi Zonaların, İnnovasiya Mərkəzlərinin yaradılması;
- Azərbaycanın regionlarında innovasiyanın inkişaf etdirilməsi üçün əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- Ölkəmizdə startapların və innovasiya sahibkarlığının dəstəklənməsi və inkişaf etdirilməsinin təmin edilməsi;
- Təhsil sahəsinin, kadr hazırlığının və insan kapitalının keyfiyyətinin və səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- Ölkədə innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılması və inkişafı üçün məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsi;

İnnovasiyalı iqtisadi inkişafın ümumi konsepsiyasının əsas istiqamətləri içərisində innovasiya siyasəti əsas yer tutur. Digər innovasiyalı inkişaf istiqamətləri məhz innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsinə xidmət edir. Dövlətin innovasiya siyasətinin konkret məqsədləri olur. Ölkəmiz üçün bu məqsədlərin aşağıdakı kimi olması innovasiyalı iqtisadi inkişafa müsbət təsir edə bilər.

- Ölkə iqtisadiyyatında düzgün struktur dəyişiklikləri apararaq iqtisadi inkişafda səmərəli elmi və texniki nəliyyətlərin tətbiqinin zənginləşdirilməsini, rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılmasını reallaşdırmaq;
- Elmi-texniki tədqiqatların nəticələrindən səmərəli istifadə edərək yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artırılmasının təmin edilməsi və sosial-iqtisadi inkişaf məsələlərinin həll edilməsi;
- Elmi-texniki və innovasiya potensialının inkişaf etdirilməsi və səmərəli istifadə olunmasının təmin edilməsi;
- Ölkənin təhlükəsizliyinin və müdafiə qabiliyyətinin artırılması;

İnnovasiya fəaliyyətini tənzimləmək və bu sahədə düzgün siyasət aparmaq üçün ölkənin sosial, siyasi və iqtisadi vəziyyətinə uyğun olan qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi vacibdir. Belə ki, bu normativ hüquqi aktlarda innovasiya sahəsində idarəetmənin subyektı və obyektləri, innovasiya iştirakçılarının hüquqları, vəzifələri və məsuliyyətləri təyin edilir. Bu sahədə qanunvericilik bazası ilə innovasiya və elmi-texniki fəaliyyət tənzimlənir. İnnovasiya sahəsi üzrə

ölkəmizdə aşağıdakı istiqamətlərdə qanunların qəbul edilməsi zəruridir: İnnovasiya sahəsində ideyaların işlənilməsi və həyata keçirilməsində iştirak edən hər bir subyektin hüquq və maraqlarının qorunması; İntellektual mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsi; İnnovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin təminatlı və güzəştli şərtlərlə kredit almaq imkanlarının yaradılması.

Ümumiyyətlə, qeyr-neft sektorunun zəif olması ilə yanaşı Azərbaycan Respublikasının iqtisadi rayonları üzrə məhsul buraxılışına nəzər saldıqda görürük ki, ümumi məhsul buraxılışının 70%-dən çoxu Bakı şəhərinin payına düşür və 30%-dən az hissə isə ölkə üzrə bütün iqtisadi rayonların payına düşür, bu fakt ölkənin iqtisadi rayonları üzrə istehsalın həddən artıq az olmasını, inkişaf fərqlinin çox olmasını və regionlarda istehsal sahələrinin geridə qalmasını göstərir. Bu baxımdan, regionlarda mövcud olan yüksək potensial da nəzərə alınaraq düşünülmüş şəkildə səmərəli iqtisadi qərarlar, proqramlar qəbul edilməli və düzgün siyasət yürüdülməlidir ki, ölkənin sənaye sahələrində və bütün regionlarında innovasiyalı iqtisadi inkişafa nail olunsun.

İnnovasiya fəaliyyətinin inkişafında maliyyələşmə problemlərinin həlli də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu proses respublika və yerli büdcələrin vəsaitləri, təşkilatların özünə məxsus vəsaitləri və eləcə də büdcədən kənar maliyyələşdirmə mənbələri hesabına həyata keçirilir. Büdcə vəsaitləri hesabına maliyyələşdirmə istiqamətləri çox dəqiq müəyyən olunmalıdır. Formalaşmış ənənələri nəzərə alaraq bu istiqamətlərə müxtəlif proqramların və innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsini aid etmək olar. Dövlət respublikamızda innovasiya fəaliyyətinin infrastruktur elementlərinin yaradılması proqramlarını, innovasiya fəalliyəti üçün kadr hazırlığı tədbirlərini, müəssisələrin sərgilərdə, yarmarkalarda iştirak etməsini maliyyələşdirməlidir. İlk növbədə rəqabət qabiliyyətliliyi yüksək olan innovasiya layihələri maliyyələşdirməlidir, innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinə ayrılmış vəsaitlərin geri qaytarılması təmin olunmalıdır, büdcə vəsaitlərinin müsabiqə yolu ilə ayrılması təcrübəsinin genişləndirilməsi, innovasiya layihələrinə maraq göstərən təşkilatların pay bölgüsü əsasında maliyyələşdirmədə iştirakı təmin olunmalıdır. İnnovasiya layihələrinə vəsait yatırılması çox riskli prosesdir. Risklilik təkcə tədqiqat və işləmə mərhələlərində mənfi nəticələrin alınma ehtimalından irəli gəlmir. Gözlənilməzlik innovasiya prosesinin bütün mərhələlərində yarana bilər. Bununla əlaqədar olaraq innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi sisteminin elementlərindən birini, risklərin sığortalanması təşkil etməlidir. Bu məsələnin həll edilməsinin iki yolu vardır: vençur fondunun və sığorta fondunun yaradılması və inkişaf etdirilməsi. İnnovasiya risklərinin sığortalanması mexanizmi qeyri-dövlət vəsaitlərinin cəlb edilməsi üçün əlavə stimula ola bilər.

NƏTİCƏ

Dünya təcrübəsi göstərir ki, ölkənin innovasiyalı inkişaf yoluna keçməsi, dövlətin ölkə miqyasında innovasiya proseslərinin təşkilatçısı və təşəbbüskarı kimi çıxış etməsini, intellektual və maliyyə resurslarının səfərbər etməsini şərtləndirir. Prioritet istiqamətlər üzrə yalnız dövlət elmi-texniki potensialın inkişafı üzrə sahibkarlıq strukturlarının və elmi cəmiyyətlərin səylərini birləşdirə bilər.

Azərbaycan Respublikasında innovasiyalı iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsini sürətləndirmək üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini təklif edirəm:

Birincisi, ölkəmizin bütün regionlarının innovasiyalı inkişafının təmin edilməsi. Bunun üçün ölkənin hər bir regionu üzrə Regional İnnovasiya Proqramlarının qəbul edilməsi vacibdir. Regional innovasiya proqramlarında regionların davamlı inkişafının təmin edilməsi istiqamətləri üzrə həyata keçiriləcək təşkilati-texniki, texnoloji, sosial, iqtisadi və s. tədbirlər müəyyən edilməlidir. Bu tədbirlərin yerinə yetirilmə ardıcılığı, müddəti, icraçıları və eyni zamanda tədbirlərin informasiya bazası dəqiq göstərilməlidir.

İkincisi, Respublikamızın və onun bütün regionlarının inkişafını nəzərdə tutan innovasiya strategiyasında nəzərdə tutulan hər bir problemin həlli üzrə Dövlət Proqramlarının qəbul edilməsi.

Üçüncüsü, innovasiya infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi. Buraya elmi-texniki parklar, innovasiya mərkəzləri, məsləhət xidməti göstərən firmalar, biznes inkubatorları, layihə-konstruktor xidməti, texnologiya transferi mərkəzləri və s. daxildir. Ölkəmizdə innovasiya infrastrukturunun

yaradılması, inkişaf etdirilməsi və innovasiya infrastrukturunun bütün subyektlərinə dövlət dəstəyinin və güzəştlərinin tətbiq edilməsi, bu sahədə qanunvericiliyin yaxşılaşdırılması və innovasiya infrastrukturunu subyektlərinin fəaliyyətlərini koordinasiya edən idarəetmə qurumunun yaradılması bu sahənin inkişaf etdirilməsi üçün faydalı olar. Belə ki, koordinasiyanı həyata keçirən qurumun yaradılması innovasiya infrastrukturunun bütün subyektlərinin fəaliyyət sahəsi, yerləşməsi, tərkibi, istiqaməti və digər məsələlərə dair məlumatları qəbul edib onların qeydiyyatını və monitorinqini həyata keçirə bilər və dövlətin müvafiq struktur bölmələrini, fiziki və hüquqi şəxsləri lazımi informasiya ilə təmin edə bilər ki, bu sahədə fəaliyyət səmərəliliyi yüksəldilsin. Bu məqsədlə aşağıdakılar təklif edilir: İnnovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlərin koordinasiyasını həyata keçirən müvafiq dövlət qurumunun yaradılması; İnnovasiya infrastrukturunu subyektlərinin vahid dövlət reyestrinin aparılması; İnnovasiya subyektlərini stimullaşdırmaq üçün xüsusi vergi güzəştlərinin və dövlət dəstəyinin tətbiq edilməsi; Qanunvericilik bazasının yaradılması və təkmilləşdirilməsi.

Dördüncüsü, innovasiyalı inkişaf strategiyasının qlobal aspektlərini sistemli şəkildə təmin etmək lazımdır. Yəni, beynəlxalq normalara cavab verən qanunvericilik bazası, əlverişli innovasiya mühitinin yaradılması, yerli və xarici investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi.

Beşincisi, ölkəyə cəlb edilən xarici investisiyaların və daxili investisiyaların innovasiyalı inkişafa yönləndirilməsinin təmin edilməsi və bu sahə üzrə ölkəmizdə "Elmi-Texniki İnkişaf" zonalarının yaradılması.

Altıncısı, yerli texnologiyaların təkmilləşdirilməsi istiqamətində əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi. Bu istiqamətdə inkişaf prioritetlərinin müəyyən edilməsi və onlara nail olmaq üçün ölkədə mövcud texnologiyaları və çatışmayan texnologiyaları müəyyən etmək lazımdır. Bunun üçün aşağıdakı addımlar atılmalıdır: Prioritet istiqamətləri reallaşdırmaq üçün Azərbaycanda mövcud olan texnologiyalar və onların qənaətbəxşliyinin müəyyən edilməsi; Mövcud texnologiyalarla gələcəkdə gözlənilən konkret nəticələrin əldə edilməsi mümkün olmayan sahələrdə təkmilləşdirmə işlərinin aparılması və yüksək texnologiyaların tətbiq edilməsi; Prioritet istiqamətləri reallaşdırmaq üçün ölkəmizdə mövcud olmayan və əldə edilməsi vacib olan texnologiyaların müəyyən edilməsi və ölkəyə gətirilməsi; Dünya liderləri tərəfindən qəbul edilmiş texnologiyaların alınması və mənimsənilməsi ilə yanaşı Azərbaycanın öz texnologiyalarının işləyib hazırlanılması.

Yeddincisi, vençur kapitallaşması fəaliyyətinin aparılması üçün qanunvericilik bazasının yaradılması.

Səkkizincisi, ölkədə mövcud olan elmi, texniki ixtiraların, elmi kəşflərin və yerli konstruktor nailiyyətlərinin inventarlaşdırılması, onların yenilik səviyyəsinə, texnoloji quruluşa, potensial səmərəsinə görə təsnifləşdirilməsi və uyğun olaraq alternativ innovasiya strategiyalarının müəyyən edilməsi.

Doqquzuncusu, innovasiya sahəsində dövlətlərarası beynəlxalq innovasiya-investisiya proqramlarına qoşulmaq.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Musayev Akif. İnnovasiya iqtisadiyyatı və vergi stimullaşdırması. Bakı. "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 2014. -184 s., (səh. 26)
2. Elmin əsas göstəriciləri. <https://www.stat.gov.az/source/education/>
3. World Development Report 2019.
<http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf>
4. <https://www.stat.gov.az/source/education/>
5. <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>
6. http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/AZE.pdf
7. <https://www.fitchratings.com/site/pr/10039163>
8. http://www.anl.az/down/meqale/kitabxanashunasliq-bibliografiya/1_2009/ar2009_2015.pdf

Innovation potential and the possibility of its implementation in Azerbaijan

Abstract

At the present stage of development of the world economy, innovative economic growth ensures strengthening of the economic power and competitiveness of the country. However, innovation activities are not the main factors for economic growth in our republic. In general, the economic growth of the country is driven by the export of natural resources such as natural oil and gas, which in turn this case makes the country's economy to be dependent on the prices of raw materials in the world market, and retards the development of other fields in the country. From this point of view, this article is devoted to the problems of the innovative economic growth of the country and their solutions. Thus, the potential of innovative economic growth of the country and the problems of implementation as well as solutions of the problems have been emphasized, conclusion and suggestions have been put forward.

Keywords: Innovation, economic growth, innovation potential, problems of realization of innovation potential, directions for solving problems

Инновационный потенциал в Азербайджане и возможности его реализации

Резюме

На современном этапе развития мировой экономики, инновационный экономический рост обеспечивает укрепление экономической мощи и конкурентоспособности страны. Однако инновационная деятельность не является основным фактором экономического роста в нашей республике. В основном экономический рост страны обусловлен экспортом природных ресурсов, таких как природная нефть и газ, что, в свою очередь, приводит к тому, что экономика страны зависит от цен на сырье на мировом рынке и замедляет разработку других месторождений в стране. С этой точки зрения данная статья посвящена проблемам инновационного экономического роста страны и их решениям. Таким образом, был подчеркнут потенциал инновационного экономического роста страны и проблемы реализации, а также решения проблем, сделаны выводы и предложения.

Ключевые слова: Инновационный экономический рост, инновационный потенциал, проблемы реализации инновационного потенциала, направления решения проблем

Daxil olub: 16.07.2019